

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ริมน้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม¹

อิสรัชัย บุรณะอรรจน์ ผู้วิจัยหลัก

อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มหาวิทยาลัยศิลปากร

e-mail: earl_studio48@hotmail.com

บทคัดย่อ

จากการศึกษา “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ” ในพื้นที่ศึกษาที่แบ่งออกเป็นสองบริบท คือ “พื้นที่ชุมชนบริบทเมือง” และ “พื้นที่ชุมชนในบริบทชนบท” พบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำในบริบทชนบทสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้เป็นอย่างดี และมีความรู้จำนวนมากมาเผยแพร่แฝงฝังอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตที่รอคอยการศึกษาเชิงลึกในเรื่องต่างๆต่อไป สำหรับในการศึกษานี้ได้จำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำที่น่าสนใจออกเป็น 3 กลุ่ม คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสวนริมน้ำ” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดริมน้ำ” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่อยู่อาศัยริมน้ำ” อย่างไรก็ตาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจาก “ผลกระทบที่มีมูลเหตุมาจากปัจจัยจุลภาค” ที่เป็นปัจจัยในครัวเรือน และ “ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัจจัยมหัพภาค” ที่เกิดจากการพัฒนาพื้นที่โดยปราศจากความเข้าใจในความเปราะบาง ความซับซ้อน และความหลากหลาย แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าวกลับเป็นเพียงประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ยังชีพด้วยการอิงอาศัยสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศเป็นหลัก

คำสำคัญ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม / ชุมชนริมน้ำ / ความเปลี่ยนแปลง
แม่น้ำแม่กลอง / จังหวัดสมุทรสงคราม

หมายเหตุ: บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนในการปรับตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม” ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการทุนวิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร-สังคมศาสตร์ (MAG) ประจำปี พ.ศ. 2554 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทนำ

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เน้นการศึกษาทางด้าน “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ในฐานะ “ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม” ที่ปรากฏให้เห็นตลอดสองฟากฝั่งในฐานะของ “ชุมชนริมน้ำ” เพราะที่อยู่อาศัยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนซึ่งสามารถแสดงออกถึงพัฒนาการที่อยู่บนพื้นฐานของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละยุคสมัย อันสื่อให้เห็นถึงคุณค่า และความสำคัญในฐานะของ “มรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ” ของจังหวัดสมุทรสงคราม

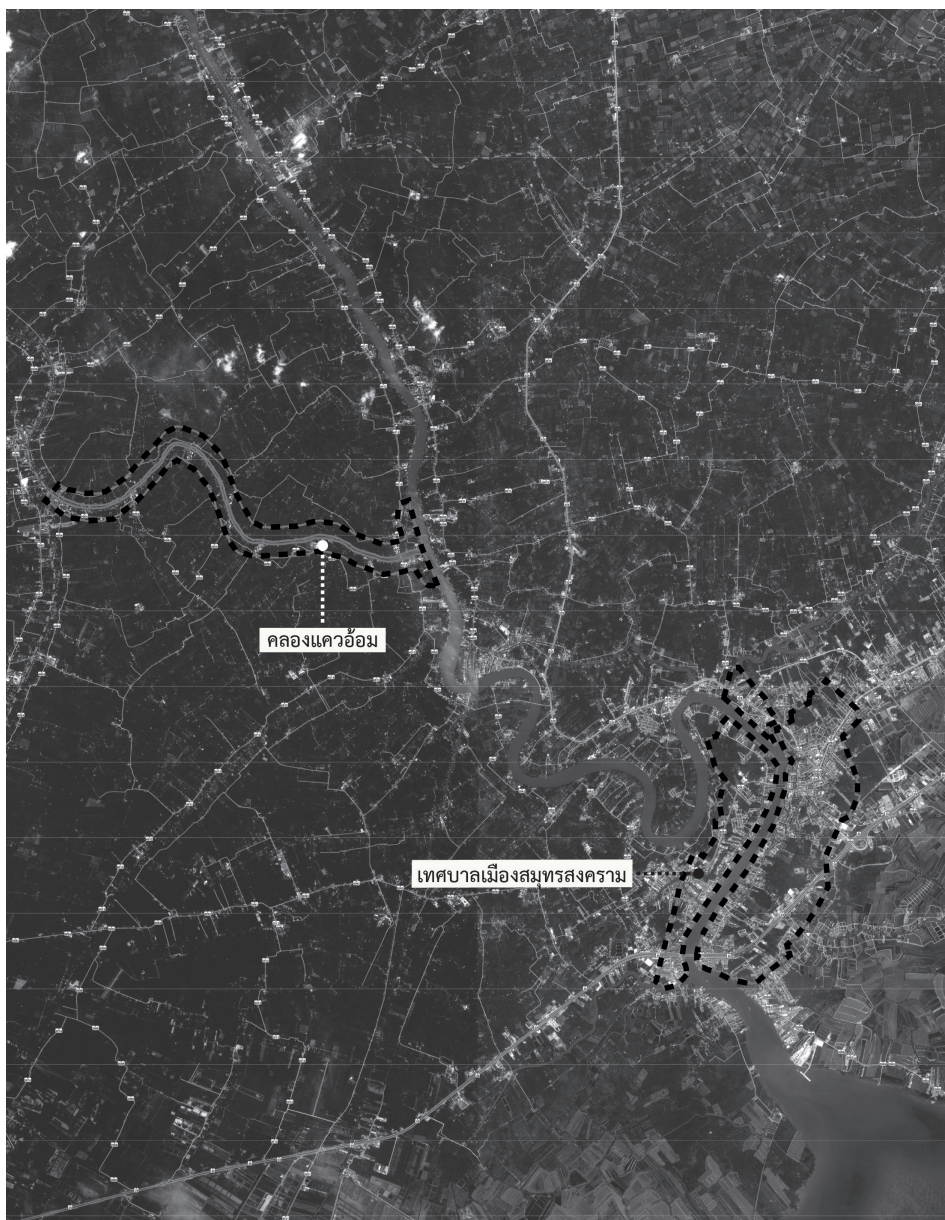
โดยทำการศึกษา “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนริมน้ำ” ในบริบทที่แตกต่างกัน 2 พื้นที่ คือ “ชุมชนริมน้ำในบริบทเมือง” โดยเลือกพื้นที่ศึกษาในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงครามซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของจังหวัด ซึ่งห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 65 กิโลเมตร โดยมีเส้นทางคมนาคมทางบกที่สะดวก ทั้งทางรถไฟสายแม่กลอง และทางถนนพระราม 2 และกรณีศึกษาส่วนที่สอง คือ “ชุมชนริมน้ำในบริบทชนบท” โดยเลือกพื้นที่ศึกษาชุมชนคลองแควอ้อม ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญมาตั้งแต่ในอดีต เนื่องจากเป็นเส้นทางลัดที่เชื่อมต่อไปยังจังหวัดราชบุรีโดยไม่ต้องเดินเรือในลำแม่น้ำใหญ่ซึ่งมีกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำจึงใช้การสำรวจทางเรือตามเส้นทางน้ำในพื้นที่ศึกษา ทั้ง 2 ส่วน และเรือนกรณีศึกษานี้จะกล่าวถึงเฉพาะที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่ริมน้ำ หรือมองเห็นได้จากการสำรวจทางเรือเท่านั้น

จากสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนสมุทรสงครามที่สัมพันธ์กับน้ำจนไม่อาจแยกออกจากกันได้จึงทำให้การตั้งถิ่นฐานของผู้คนต้องมีการปรับตัว และเลือกสรรสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องในวิถีการดำรงชีวิตให้เป็นไปตามแต่ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมและความชำนาญของตน และผลลัพธ์เหล่านั้นจึงกลายเป็นวิถีการดำรงชีวิตของ “ชุมชนริมน้ำ” ในจังหวัดสมุทรสงคราม

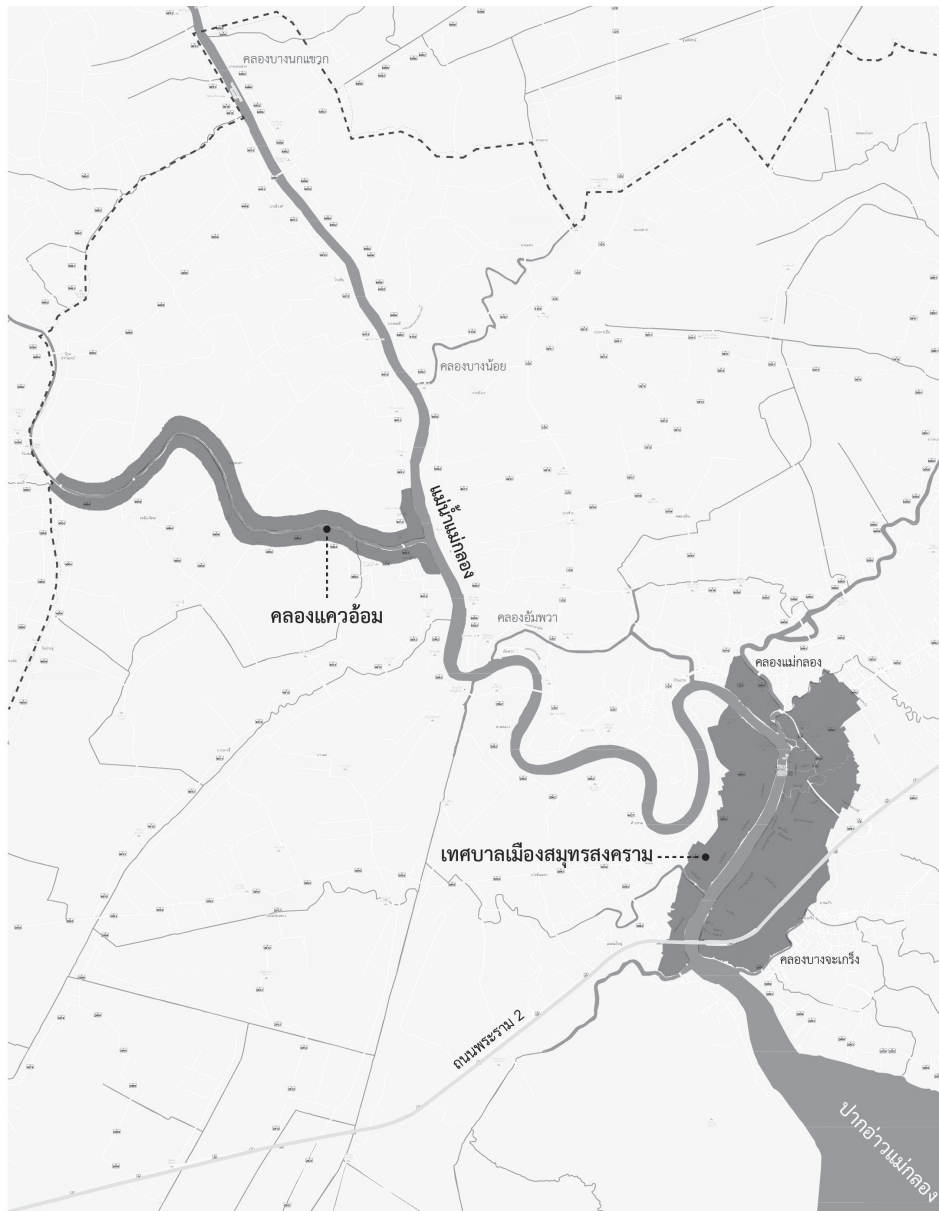
วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาและสำรวจลักษณะทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม
2. เพื่อศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นริมน้ำแม่กลองเพื่อนำไปสู่การจำแนกประเภท และคุณค่าในฐานะมรดกทางสถาปัตยกรรม และที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม
3. เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำรงอยู่ของที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำแม่กลอง รวมถึงพยากรณ์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ภาพที่ 1: แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงภูมิประเทศของพื้นที่การศึกษาในบริบทที่ต่างกัน 2 พื้นที่ คือ (1) “ชุมชนริมน้ำในบริบทเมือง” โดยเลือกพื้นที่ศึกษาในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงครามซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของ และ (2) “ชุมชนริมน้ำในบริบทชนบท” โดยเลือกพื้นที่ศึกษาชุมชนคลองแควอ้อม

ภาพที่ 2: แผนที่แสดงพื้นที่การศึกษาในบริบทที่แตกต่างกัน 2 พื้นที่ คือ (1) “ชุมชนริมน้ำในบริบทเมือง” โดยเลือกพื้นที่ศึกษาในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงครามซึ่งเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของ และ (2) “ชุมชนริมน้ำในบริบทชนบท” โดยเลือกพื้นที่ศึกษาชุมชนคลองแควอ้อม

กรอบความคิดเรื่องที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

สืบเนื่องจากการลงพื้นที่ภาคสนามอันเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทบัณฑิตในหัวข้อ “การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนในการปรับตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม” และการลงภาคสนามเป็นผู้ช่วยวิจัยใน “โครงการวิจัยแผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม” จึงใช้กรอบความคิดที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่สมุทรสงครามมาดำเนินการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในส่วนของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำทั้งในบริบทเมือง และบริบทชนบท ดังมีการศึกษาทบทวนวรรณกรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

จากการศึกษาของ เกรียงไกร เกิดศิริ และกีก้อง เสือดี² ซึ่งศึกษา “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”³ ในฐานะ “มรดกทางวัฒนธรรม” และถือเป็น “ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม” โดยให้ความหมายคำว่า “ที่อยู่อาศัย” หมายความว่า “ที่พักพิง พักผ่อน” ฉะนั้นที่อยู่อาศัยจึงมีความหมายโดยตรงถึง “เรือน” หรือที่เรียกกันอย่างแพร่หลายว่า “บ้าน”⁴ ซึ่งในบริบทของสังคมไทย จะหมายรวมถึง “การอยู่” และ “การกิน” ซึ่งล้วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิต อาชีพ และสภาพแวดล้อมจากการศึกษาข้างต้นได้มุ่งเป้าไปสู่การศึกษาที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมิติที่ซับซ้อนเนื่องจากเกี่ยวข้องทั้ง “สิ่งที่เป็นรูปธรรม (Tangible)” และ “สิ่งที่เป็นนามธรรม (In Tangible)” แต่สำหรับการศึกษาในครั้งนี้มุ่งเป้าศึกษา “เรือนที่มีคุณค่าด้านสถาปัตยกรรม” ที่จะเชื่อมโยงต่อไปถึงการเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ” อันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสมุทรสงคราม

สำหรับคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” นั้นเป็นคำที่ถูกใช้แพร่หลายในวงวิชาการไทยมาประมาณ 10 ปีมานี้ โดยคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Cultural Landscape” ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความไว้ค่อนข้างหลากหลาย แต่เมื่อสรุปโดยใจความแล้วก็มีความหมายไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งเกรียงไกร เกิดศิริ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดขึ้นจากการจัดการของมนุษย์เพื่อทำให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นๆ แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ ทั้งในแง่ของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น รวมไปถึงข้อจำกัดในการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”⁵

จากคำจำกัดความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า “ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม” มีสาระสำคัญ คือ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เป็นผลซึ่งกันและกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์รู้จักการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างดีแล้วย่อมส่งผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข และมีความมั่นคงในชีวิตนั่นเอง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะของที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม และเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานริมน้ำในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามที่ถือเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าในฐานะของภาพลักษณ์ และองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตของผู้คนที่ปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างสูงด้วยวิถีทางแบบถ้อยที่ย่อยอาศัย แต่อย่างไรก็ดี จากการศึกษภาคสนามในพื้นที่พบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำอันมีสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นหัวใจหลักนั้นได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้จึงหวังว่าผลลัพธ์ในการศึกษา และข้อคิดเห็นในบทความนี้จะมีประโยชน์ในทางใดทางหนึ่งอยู่บ้าง

สภาพภูมิศาสตร์ และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสมุทรสงคราม

“จังหวัดสมุทรสงคราม” หรือชื่อที่คุ้นเคย คือ “เมืองแม่กลอง” ด้วยมีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน และไหลลงทะเล ตัวเมืองมีทำเลที่ตั้งอยู่บนที่ราบดินตะกอนปากแม่น้ำที่ติดต่อกันโดยรอบ ยามมาบรรจบและพบกับกระแสน้ำของอ่าวไทย และด้วยระดับความสูงโดยรวมของพื้นที่มีระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลไม่มากนัก จึงทำให้พื้นที่เขตจังหวัดสมุทรสงครามเป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากพลวัตของสายน้ำอย่างสูง กล่าวคือ ทั้งอิทธิพลจากน้ำจืดของแม่น้ำแม่กลอง และน้ำเค็มจากทะเลโดยตรงตำแหน่งที่น้ำปะทะกันนั้นก็กลายเป็นพื้นที่น้ำกร่อย ซึ่งไม่มีตำแหน่งที่ตายตัวขึ้นอยู่กับกำลังและปริมาณของน้ำจืดที่ไหลมาตามลำแม่น้ำแม่กลอง อีกทั้งช่วงเวลาที่น้ำขึ้น-น้ำลงด้วย แต่ทั้งนี้ เป็นเขตพื้นที่ประมาณ 3 กิโลเมตร นับจากชายฝั่งทะเลเข้ามาในแผ่นดิน จะเป็นพื้นที่เขตน้ำเค็ม ถัดขึ้นไปอีกประมาณ 3 กิโลเมตรเป็นเขตพื้นที่น้ำกร่อย และเหนือขึ้นไปจึงเป็นเขตพื้นที่น้ำจืด แต่อย่างไรก็ตาม เชื่อว่าในปัจจุบันตำแหน่งที่น้ำได้ปะทะกันคงมีกินลึกขึ้นไปในแผ่นดินมากกว่า 3 กิโลเมตร ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียกได้ว่าเมืองแม่กลองเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศวิทยาที่สัมพันธ์กับสายน้ำเป็นอย่างยิ่ง และมูลเหตุของระบบนิเวศที่มีพลวัตอันเปลี่ยนแปลงไปมาตลอดเวลาจึงเป็นเหตุปัจจัยให้มีทรัพยากรธรรมชาติ และการเกษตรกรรมที่มีความหลากหลาย และอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง และส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนให้มีความหลากหลายตามไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการทำสวนยกร่อง และปลูกพันธุ์ไม้ชนิดที่ขึ้นได้ในสถานะที่น้ำเค็มท่วมถึง นอกจากนี้ ยังมีการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการประมง ทั้งประมงน้ำจืด และประมงชายฝั่งอีกด้วย

แม่น้ำแม่กลองถือเป็นเส้นเลือดใหญ่ของการอุปโภค-บริโภคที่สำคัญที่สุดของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยไหลมาจากจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี และไหลเข้าสู่จังหวัดสมุทรสงครามที่อำเภอบางคนที ผ่านอำเภอมอพวา และอำเภอเมืองสมุทรสงคราม โดยไหลออกสู่ทะเลที่ปากอ่าวแม่กลอง รวมระยะทางที่ไหลผ่านจังหวัดสมุทรสงครามประมาณ 30 กิโลเมตร

จากสภาพภาพของการเป็นเมืองท่าปากทะเลที่มีดินแดนหลังเมืองท่าเป็นเมืองและชุมชนต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำแม่กลองทั้งในเขตราชบุรี และกาญจนบุรี อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรกรรม และการประมง จึงทำให้เมืองแม่กลองเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นเป็นอย่างน้อย⁷ และมีการปรับปรุงภูมิประเทศของที่ราบดินตะกอนปากแม่น้ำให้กลายเป็นเรือสวนไร่นา และมีการขุดเส้นทางสัญจรทางน้ำเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายการสัญจร และการชลประทานที่มีขนาดใหญ่ และมีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ซึ่งในปัจจุบันมีคลองกว่า 356 คลอง⁸ อีกทั้งยังมีเส้นทางน้ำขนาดเล็กกว่าคลอง เช่น คลองซอย แพรก ลำราง และลำประโดง ที่ขุดเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายราวกับใยแมงมุมที่รองรับการอุปโภค-บริโภค การชลประทานเพื่อการเกษตร รวมทั้งเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำ และทำหน้าที่เป็นพื้นที่รับน้ำให้กระจายตัวออกไปอย่างกว้างขวางยามน้ำในแม่น้ำแม่กลองเอ่อขึ้นเมื่อมีน้ำทะเลหนุนขึ้น

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในพื้นที่แม่กลอง ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง ในฐานะเมืองหน้าด่านและเมืองท่าเพื่อควบคุมการค้าบริเวณปากแม่น้ำ และยังมี การลำเลียงผลผลิตประเภทอาหารทะเลเข้ามายังตลาดการค้ารอบเมืองกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย⁹ นอกจากนี้ ยังปรากฏในประวัติศาสตร์สงครามกับพม่า เพราะแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางสำคัญที่เชื่อมต่อไปยังพรมแดนไทย-พม่าที่เมืองกาญจนบุรี ดังจะเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดฯ ให้ซ่อมและรื้อฟื้นค่ายบางกุ้ง และค่ายแม่กลองขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2311 หลังจากที่ร้างไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 และช่วงต้นรัตนโกสินทร์ แม่น้ำแม่กลองถูกใช้เป็นเส้นทางเดินทัพรับศึกพม่าของกองทัพเรือของพระเจ้าแผ่นดินไทยหลายครั้ง อาทิ คราวสงครามเก้าทัพ พ.ศ. 2328 ศึกเมืองทวาย พ.ศ. 2330 และศึกพม่า พ.ศ. 2336 และเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เมืองแม่กลองจึงมีความสัมพันธ์กับพระบรมราชจักรีวงศ์โดยปริยาย ด้วยท้องที่บางช้าง อำเภอมอพวานั้นเป็นนิเวศสถานเดิมของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระประยูรญาติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีจึงมีศักดิ์เป็น “ราชินิกุลบางช้าง”

นอกจากนี้ เมืองสมุทรสงครามยังมีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจของกรุงรัตนโกสินทร์ ในฐานะของแหล่งเกษตรกรรม พื้นที่ส่วนใหญ่ถัดจากปากอ่าวเข้ามา คือ สวนมะพร้าว และสวนไม้ผลต่างๆ จนเป็นที่รู้จักในนาม “บางช้างสวนนอก บางกอกสวนใน”

ลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษา

จากสภาพแวดล้อมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นอันส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของผู้คน ซึ่งเกิดเป็นความสัมพันธ์ภาพที่มีความน่าสนใจเพราะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมนั้นเป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย กล่าวคือ ผู้คนปรับสภาพแวดล้อมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการดำเนินชีวิต แต่ทว่าการปรับสภาพแวดล้อมนั้นเป็นไปอย่างพอเพียงเท่าที่จะทำได้เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายในพื้นที่ได้อย่างปกติสุขตามอัตภาพ และเท่าที่สภาพแวดล้อมเปิดโอกาสให้ดำเนินการเท่านั้น จากการศึกษาพบว่าลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในพื้นที่ศึกษา สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสวนริมน้ำ
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดริมน้ำ
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรือนที่อยู่อาศัยริมน้ำ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสวนริมน้ำ

จากการสำรวจจากสนามในพื้นที่ศึกษาโดยใช้เรือเป็นยานพาหนะ ผนวกกับการทำแผนที่มรดกทางสถาปัตยกรรมเรือนที่อยู่อาศัยที่มีอายุเก่าแก่ (Heritage House Mapping) และการสัมภาษณ์ พบว่า เรือนที่มีอายุเก่าแก่อยู่มากมาย โดยในอดีตจะมีพื้นที่สวนโอบล้อมอยู่ทางด้านข้าง และด้านหลังของเรือน¹⁰

สำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมสวนริมน้ำในบริบทชุมชนเมืองซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาล ได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภค-สาธารณูปการเช่นชุมชนเมืองแห่งอื่นๆ โดยเฉพาะการวางแนวสายไฟฟ้า และการตัดถนนที่เกิดขึ้นด้านหลังบ้าน จึงทำให้พื้นที่สวนถูกเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสแก่การพัฒนาพื้นที่มากขึ้น ด้วยการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ และโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กถึงขนาดกลางแทนที่พื้นที่สวน ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสวนที่เคยโอบล้อมโดยรอบเรือนหายไป กลายสภาพเป็นบ้านเรือนที่สร้างขึ้นอย่างแออัด และสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าได้ถูกแวดล้อมด้วยสิ่งก่อสร้างอื่นๆ มากมาย

สำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่สวนริมน้ำในชุมชนชนบทนั้น ยังคงรักษาสภาพดั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบทระหว่างเส้นทางที่เชื่อมต่อจากเขตเทศบาลไปยังพื้นที่ตอนบนของลำแม่น้ำ ซึ่งพบว่ามีบ้านเรือนอยู่ไม่หนาแน่น พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็น “สวนมะพร้าว” ด้วยเหตุว่า มะพร้าวไม่ต้องดูแลมากเช่นผลไม้ชนิดอื่นๆ ทั้งในการดูแลรักษาและการเฝ้าระวังขโมย ในขณะที่ผลไม้ชนิดอื่นๆ ต้องดูแลรักษาากจึงนิยมปลูกเป็นสวนไว้ใกล้บ้าน¹¹ หากพื้นที่มีความลุ่มมากจะเป็น “ป่าต้นจาก” ซึ่งพืชทั้งสองชนิดนั้นสามารถ

ทนน้าเค็มได้ค่อนข้างดี นอกจากนี้ บริเวณชายตลิ่งริมน้ำมักจะมี “ต้นแสม” และ “ต้นลำพู” ขึ้นเนื่องจากพืชทั้งสองชนิดนี้มีรากอากาศ และมีรากพูพอนทำให้ช่วยยึดดินตะกอนที่มีความละเอียดไม่ให้ถูกกัดเซาะจากการไหลของกระแสน้ำ¹²

ภาพที่ 3: การดั่งบ้านเรือนในอดีตจะดั่งอยู่ห่างๆกัน และโดยรอบจะมีสวนโอบล้อมอยู่ทั้งด้านข้าง และด้านหลัง

ภาพที่ 4: ทิวสวนมะพร้าวอยู่ด้านหลังแนวของพืชชายตลิ่ง ในแม่น้ำแม่กลองด้านหน้ามีโพงพางสำหรับจับปลา

ภาพที่ 5: แนวต้นแสม และลำพู พันธุ์พืชริมน้ำที่มีระบบรากพูพอน และรากอากาศช่วยยึดหน้าดินชายตลิ่งไม่ให้พังทลาย

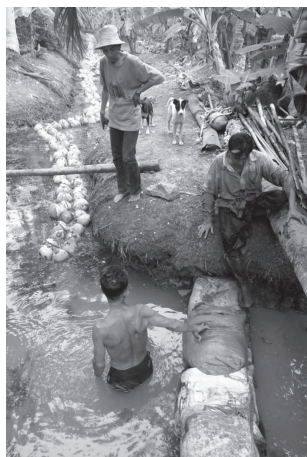

ภาพที่ 6: ป่าจากชั้นปกคลุมพื้นที่ชายตลิ่งที่มีลักษณะราบต่ำ ทั้งนี้พื้นที่เช่นนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เป็นดินงอกใหม่ และมีความลุ่มมากจนมีน้ำแช่ขัง

สำหรับสวนของชาวแม่กลองจะใช้วิธีการที่เรียกว่า “สวนยกร่อง”¹³ โดยการขุดคู คลอง แพรก ลำราง และลำประโดง นำดินที่โกยขึ้นมาถมเป็นคันดินสลับไปกับร่องสวน ทำให้ยamnน้ำทะเลหนุนขึ้น น้ำเค็มจึงไม่ดันตัวสูงขึ้นไปตามลำแม่น้ำ หากแต่จะแผ่กระจายน้ำเข้าไปยังลำรางขนาดต่างๆ ที่ขุดพสานกันดังใยแมงมุม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของชาวสวนแม่กลอง อันเกิดจากความรู้ความเข้าใจ และปรับตัวอย่างเหมาะสม และสมดุลกันระหว่างวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อม

สวนยกร่องจะมีลักษณะเป็นคูน้ำ หรือลำประโดงที่ขุดแยกออกมาจากคลองสายหลัก โดยนำดินที่ได้จากการขุดลำประโดง และยกร่องสวนมาพูนเป็นคันดินเตรียมสำหรับการปลูกพืช ลำประโดง นอกจากจะใช้เพื่อการชักน้ำเข้าพื้นที่สวนแล้ว ยังเป็นการแสดงขอบเขตความเป็นเจ้าของสวน¹⁴ และใช้เป็นทางสัญจรเพื่อลำเลียงผลผลิตอีกด้วย ระหว่างเส้นลำประโดงจะแบ่งออกเป็น “ซนด” ซึ่งแต่ละแนวลำประโดงจะมีหลายซนดสวนตามแต่ลักษณะของพื้นที่ภายในแต่ละซนดจะแบ่งเป็นร่องสวนเพื่อทำการเพาะปลูกและในแต่ละซนดจะเชื่อมต่อกับลำประโดงโดยมีประตูเปิด-ปิด เรียก “หับ” เพื่อควบคุมระดับน้ำภายในลำประโดง เพื่อให้ยามฤดูกาลที่มีน้ำจืดมากจะเปิดน้ำเข้าไปกักไว้เป็นน้ำอุปโภค และกักเก็บน้ำไว้หล่อเลี้ยงซนดสวนยามฤดูแล้ง

ในจังหวัดสมุทรสงครามแบ่งสวนยกร่องออกเป็น 3 ประเภท คือ “สวนเตียน” “สวนผลไม้” และ “สวนมะพร้าว” โดยสวนแต่ละประเภทมีปัจจัยทางสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ สวนเตียนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น้ำขึ้น-น้ำลง เป็นน้ำจืดเป็นส่วนใหญ่ และมีการสร้างคันล้อมที่สูงกว่าหลังร่องสวนตามปกติเพื่อให้สามารถสูบน้ำได้ในฤดูน้ำหลาก¹⁵ ซึ่งแตกต่างจากสวนมะพร้าวที่สามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นน้ำกร่อยได้ แต่ไม่ชอบแช่น้ำไม่ว่าจะเป็นน้ำจืดหรือน้ำเค็ม ดังนั้นในสวนมะพร้าวจึงต้องมีการเคลื่อนไหวของน้ำอยู่เสมอ และไม่อยู่บนที่ดอนจนเกินไป¹⁶

ภาพที่ 7: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสวน

ซ้ายบน การลอกท้องร่องเอาเลนตมซึ่งเป็นปุ๋ยขึ้นโปะบนหลังร่อง

กลางบน การเก็บเกี่ยวผลมะพร้าว

ขวาบน การลากแพมะพร้าวในท้องร่องสวนเพื่อประหยัดแรงงาน

ซ้ายล่าง ยามจะลากมะพร้าวต้องทدنน้ำโดยการกันเขื่อนในท้องร่องเพื่อไม่ให้ น้ำขึ้น-ลงอิสระเช่นปกติ เพื่อให้ น้ำอยู่ในท้องร่องมากพอที่จะลากแพมะพร้าวได้

เชื้อเพื่อภาพโดย: กีกก้อง เสือดี

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดริมน้ำ

จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานอย่างยาวนานในพื้นที่เขตเมืองแม่กลอง ทำให้เมืองแม่กลองมีวัดอยู่จำนวนมากมาย จากการสำรวจภาคสนามพบว่า วัดส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมน้ำด้วยความสะดวกของการเข้าถึงทางน้ำเป็นหลัก และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของชุมชนอีกด้วย และจะมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเรียงรายตามลำน้ำไม่ได้ตั้งกระจุกตัวเป็นชุมชนที่มีความหนาแน่น เนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจมูลฐานของชาวแม่กลองนั้นประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำสวนเป็นหลัก จึงกำหนดพื้นที่สวนให้อยู่ล้อมรอบเรือน ทำให้บ้านเรือนตั้งอยู่ห่างกันไปโดยปริยาย ยกเว้นชุมชนที่ตั้งอยู่ตรงชุมชนทางการค้า หรือกลุ่มเรือนเครือญาติใกล้ชิดกัน

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของทำเลที่ตั้งของวัด เมื่อดำเนินการบรรจุข้อมูลลงในแผนที่ที่ตั้งวัด และการจัดทำแผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในคลองแควอ้อม ร่วมกับการสำรวจภาคสนามโดยใช้การสัญจรทางเรือ พบว่า วัดที่ตั้งอยู่ในคลองแควอ้อมจะตั้งอยู่ทางปากซ้ายมือ หรือฝั่งตะวันตกเท่านั้น อาทิเช่น วัดปากน้ำ วัดบางเกาะเทพคฤ์ วัดเหมืองใหม่ วัดอินทาราม วัดเสด็จ วัดราษฎร์บูรณะ วัดบางวันทด วัดแก้วเจริญ เป็นต้น และมีระยะห่างของจากวัดหนึ่งไปยังอีกวัดหนึ่งใกล้เคียงกัน ในขณะที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่ฝั่งขวามือ หรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ จากข้อมูลข้างต้นจึงสันนิษฐานว่า การที่วัดเลือกที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของลำแควอ้อมคงมีสาเหตุมาจากคติเรื่องทิศตะวันตกเป็นสำคัญ กล่าวคือ เมื่อกำหนดให้ทิศที่น้ำไหลลงมาเป็นทิศเหนือ ดังนั้นฝั่งขวา-ซ้ายของแม่น้ำจึงเปรียบเสมือนทิศ ตะวันออก-ทิศตะวันตก ประกอบกับความจำเป็นที่ต้องสร้างอาคารให้หันหน้าเข้าหาแม่น้ำ เพื่อรับกับการสัญจรทางน้ำ ดังนั้นวัดส่วนใหญ่นิยมสร้างอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำ ซึ่งทำให้วัด และอาคารสำคัญสามารถหันหน้าไปทางทิศตะวันตกได้ตามคติ ถึงแม้จะเป็นทิศตะวันตกเสมือนก็ตาม เมื่อสร้างวัดย่อมต้องมีพื้นที่สำหรับสร้างเสนาสนะอื่นๆ ประกอบขึ้นเป็นผังบริเวณจึงอาจเป็นมูลเหตุ ให้บ้านเรือนของผู้คนที่ต้องมีพื้นที่สวนอยู่ล้อมรอบถูกจัดให้อยู่ยังพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ โดยปริยาย ด้วยเหตุดังกล่าวจึงพบว่า บ้านเรือนทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่มีอายุเก่าแก่นั้น มักตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของลำแควอ้อม

นอกจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นของโบสถ์ และศาลาการเปรียญที่เป็นอาคารขนาดใหญ่แล้ว องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดที่สำคัญอีกประเภท คือ “ศาลาท่าน้ำ” ซึ่งแม้ว่าจะเป็นอาคารสาธารณะประโยชน์แต่มีขนาดไม่ใหญ่โต และมีรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ถูกออกแบบ และสร้างสรรค์อย่างประณีต จากการศึกษาพบว่า ศาลาท่าน้ำ นอกจากจะทำหน้าที่เป็นอาคารสำหรับสาธารณะประโยชน์แล้ว ยังทำหน้าที่เป็น “หมุดหมายตา (landmark)” ของที่ตั้งของวัดที่ต้องตั้งอยู่พื้นที่ตอนในลึกจากชายตลิ่งเข้าไปไกล ซึ่งสันนิษฐานว่า ด้วยโครงสร้างของโบสถ์-วิหารที่มีลักษณะเป็นอาคารเครื่องก่อก่อนที่แม่น้ำหนักของวัสดุในการก่อสร้างมากจึงต้องตั้งลึกเข้าไปจากชายตลิ่งตรงตำแหน่งที่พื้นดินมีเสถียรภาพสูง และหลีกเลี่ยงการกัดเซาะจากแม่น้ำ อีกทั้งบริเวณชายตลิ่งของแม่น้ำแม่กลองมักถูกปกคลุมด้วยพืชพันธุ์ต่างๆ อาทิ แสม ลำพู และจาก จึงยังมีความจำเป็นที่ต้องทำหมุดหมายตาให้ผู้สัญจรไปมารับทราบตำแหน่งที่ตั้งของวัดด้วยนั่นเอง

วัดแก้วเจริญ

วัดราชบูรณะ

วัดเสด็จ

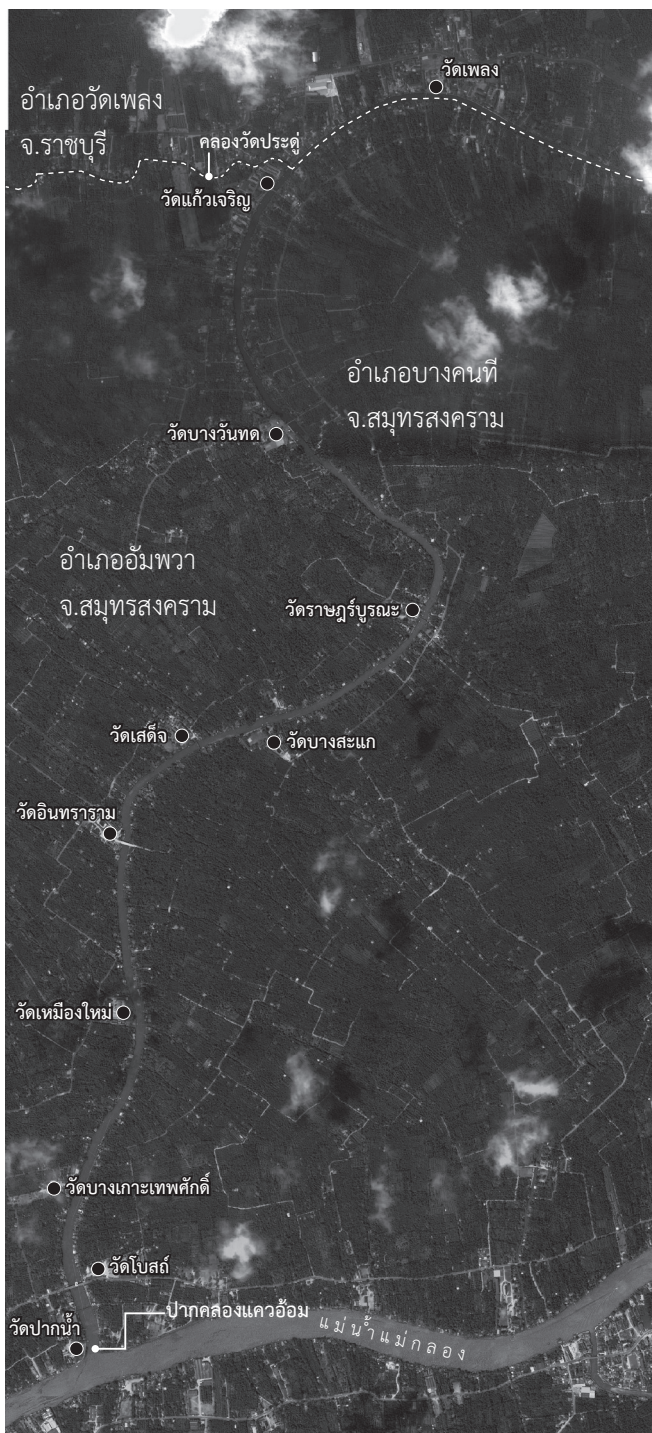
วัดเหมืองใหม่

วัดบางเกาะเทพศักดิ์

วัดปากน้ำ

ภาพที่ 8: แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดในคลองแควอ้อม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเรือนที่อยู่อาศัยริมน้ำ

จากการศึกษาของเกรียงไกร เกิดศิริ และกีก้อง เลือติ ในหัวข้อที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม ได้จำแนกประเภทของที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมไว้เป็น 7 ประเภท คือ 1) เรือนพื้นถิ่นทรงไทยแบบเรือนหมู่ 2) เรือนพื้นถิ่นทรงไทย 3) เรือนพื้นถิ่นแบบขนมปังขิง 4) เรือนไม้พื้นถิ่น 5) เรือนแถวไม้พื้นถิ่น 6) เรือนแถวตึกพื้นถิ่น และ 7) เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย¹⁸

การศึกษาครั้งนี้จึงได้ประยุกต์เกณฑ์การแบ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนที่อยู่อาศัยที่คัดเลือกเป็นกรณีศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) เรือนพื้นถิ่นทรงไทยแบบเรือนหมู่ 2) เรือนพื้นถิ่นทรงไทย 3) เรือนไม้พื้นถิ่น และ 4) เรือนแถวไม้พื้นถิ่น เพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ของการศึกษา และแบ่งตามลักษณะสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษาเป็นหลัก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

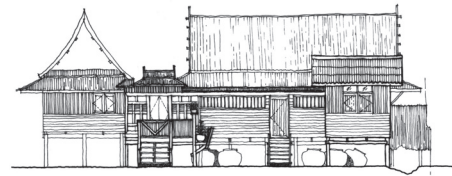
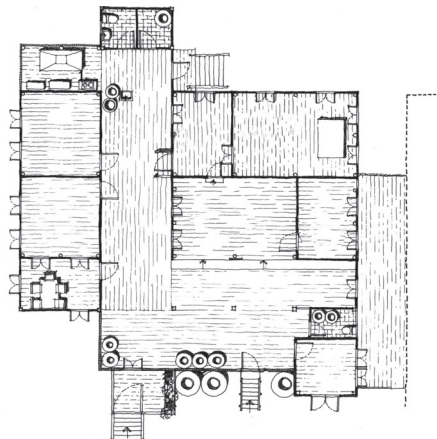
- เรือนพื้นถิ่นทรงไทยแบบเรือนหมู่ เป็นรูปแบบเรือนคหบดีชาวเมืองสมุทรสงคราม พบอยู่ในพื้นที่ชุมชนประมงในเขตเทศบาลเมือง และพื้นที่ชุมชนในเขตสวนแถบบางคนที และอัมพวา เอกลักษณ์ของเรือน คือ มีชานแดด และรั้วล้อมชาน โดยที่เรือนประธานวางอยู่ตรงกลาง หมู่เรือน และวางสันหลังคาขนานกับแม่น้ำ ถือว่าเรือนพื้นถิ่นทรงไทยแบบเรือนหมู่เป็นเอกลักษณ์ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำในจังหวัดสมุทรสงคราม

- เรือนพื้นถิ่นทรงไทย เป็นคำที่ผู้ศึกษานิยามเรือนที่มีหลังคาทรงจั่วแบบเรือนไทยที่พบในพื้นที่ศึกษา ซึ่งตามปกติจะเรียกกันว่า “เรือนไทย” แต่เมื่อนำลักษณะทางสถาปัตยกรรมไปเปรียบเทียบกับเรือนไทยตามตำราที่ใช้ศึกษาแล้ว พบว่ามีความแตกต่างกันทั้งการวางผังระบบโครงสร้าง ฯลฯ อันมีผลมาสืบเนื่องจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และการเข้าถึงทรัพยากร¹⁹ จะมีเพียงแต่เรือนที่มีหลังคาทรงจั่วทรงไทยเท่านั้นที่แสดงลักษณะเหมือน แต่ทว่าองค์ประกอบอื่นๆ ล้วนแต่แตกต่างไปจากเรือนไทยประเพณี รวมทั้งลักษณะการใช้สอย และการวางผังเรือนก็แตกต่างกันไปแต่ละหลังตามบริบทแวดล้อม และการปรับตัวตามความจำเป็นและความต้องการในการอยู่อาศัยที่เหมาะสม

- เรือนไม้พื้นถิ่น เป็นเรือนที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป ส่วนใหญ่ปลูกเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง มี “หลังคาแบบจั่วลิ่ม (Hipped Roof)”²⁰ ซึ่งเริ่มมีความนิยมตั้งแต่เมื่อมีการตัดทางรถไฟมายังเมืองแม่กลองเป็นต้นมา และเรือนที่มีหลังคาจั่วที่มีความลาดชันไม่มากนัก เรียกว่า “หลังคาบังกะโล” เนื่องจากเปลี่ยนการใช้วัสดุมุงหลังคาเป็นกระเบื้อง และสังกะสี ซึ่งนิยมแพร่หลายหลังสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นต้นมา และยังเป็นรูปแบบของเรือนพักข้าราชการที่มีการก่อสร้างในจังหวัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก เพราะเป็นรูปแบบเรือนที่มีลักษณะที่เรียบง่าย ประหยัดทรัพยากร และปลูกสร้างได้รวดเร็ว

- เรือนแถวไม้พื้นดิน เป็นเรือนแถวไม้ที่มีการใช้ผนังร่วมกันสร้างยาวต่อเนื่องกันเป็นชุดๆ เรือนแถวหนึ่งชุดประกอบด้วย 3 ห้องขึ้นไป ภายในเรือนแถวจะแบ่งพื้นที่ออกเป็นห้องๆ ตั้งแต่ 1-3 ห้อง ในห้องแถวหนึ่งชุดมักจะมีเจ้าของหลักเพียงคนเดียวซึ่งอาจจะเป็นเอกชนหรือเป็นนิติบุคคลที่เป็นวัด แต่มีผู้อยู่อาศัยหลายครัวเรือน และแต่ละครัวเรือนจะประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน โดยมากจะสร้างอยู่ตรงที่เป็นชุมชนที่เกิดจากแม่น้ำและคลองมาบรรจบกันทำให้กลายเป็นชุมชนการค้าขึ้น หรือเรือนแถวไม้อีกประเภท คือ เรือนแถวไม้เจ้าของเดี่ยว/ผู้อยู่อาศัยครัวเรือนเดียว แต่สร้างยาวขนานกับแม่น้ำ ทำให้รูปลักษณะภายนอกดูคล้ายกับเรือนแถวไม้ แต่ภายในอาคารจึงไม่ได้แบ่งพื้นที่เป็นห้อง แต่จัดสรรพื้นที่ออกเป็นสวนค้าขาย และส่วนพักอาศัยที่มักจะอยู่ตอนใน เรือนแถวไม้ลักษณะนี้มักพบตั้งกระจายตัวอยู่เป็นระยะทำหน้าที่เป็นร้านขายของชำ-ร้านขายของเบ็ดเตล็ด²¹

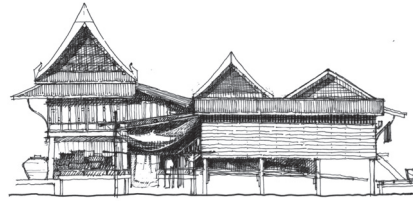

เขียนแบบโดย: นิรมล มโนธรรม

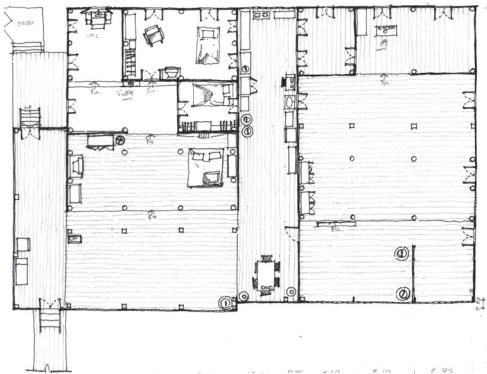

ภาพที่ 9: ตัวอย่างเรือนพื้นดินทรงไทยแบบเรือนหมู่ชุมชนวัดหลังบ้าน ในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม อายุถึง 240 ปี แต่สภาพอาคารยังคงสมบูรณ์ สวยงาม สะท้อนถึงการดูแลรักษา และเอาใจใส่ของเจ้าของเรือนได้เป็นอย่างดี โดยตัวเรือนมีการยกใต้ถุนสูงแค่พื้นระดับน้ำขึ้น-ลง และขุดร่องน้ำเพื่อเชื่อมต่อกับแม่น้ำ และไว้สำหรับจอดเรือ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมของพื้นที่ (ภาพซ้ายบน) แสดงผังพื้นเรือน มีเรือนประธาน เรือนรองเชื่อมต่อกันด้วยชานแดด และมีรั้วล้อมชาน (ภาพซ้ายล่าง) ภาพถ่ายหน้าเรือน มุมจากลำคลอง

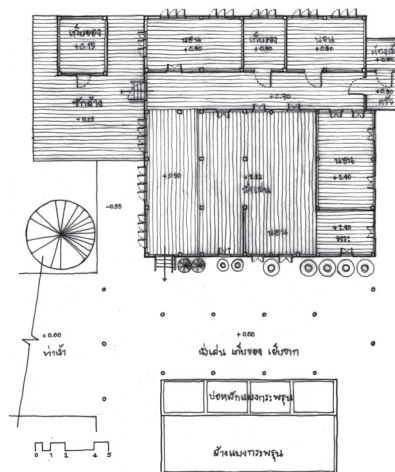
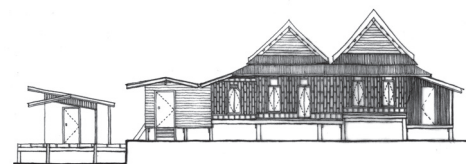

เขียนแบบโดย: กีก้อง เลือติ

ภาพที่ 10: เรือนพื้นถิ่นทรงไทย 3 จั่ว ริมคลองแควอ้อม เป็นกลุ่มเรือนขนาดใหญ่ ตัวเรือนวางขนานกับคลอง หลังบ้านเป็นส่วนผลไม้ โดยรอบของเรือนกันเป็นเขื่อนคอนกรีตเพื่อป้องกันตลิ่งพังจากการกัดเซาะของกระแสน้ำยามน้ำแรง และแรงคลื่นจากเรือยนต์ (รูปซ้ายบน) มุมมองของเรือนด้านที่ติดริมน้ำ (รูปซ้ายล่าง) ผังพื้น แสดงการขยายตัวของเรือน และการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน (ขวาบน) รูปภาพลายเส้นของเรือนด้านซ้าย มีลักษณะเป็นเรือนพื้นถิ่นทรงไทยแบบ 3 จั่ว

เขียนแบบโดย: วิสา เสกธีระ

ภาพที่ 11: เรือนพื้นถิ่นทรงไทยจั่วแปด แบบจั่วปั้นหย้า ชุมชนบางจะเกร็ง 3-4 ในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม ในอดีตเคยเป็นปั้มน้ำมันสำหรับเติมเรือ สิ่งที่น่าสนใจ คือ โรงเรือนที่อยู่ด้านหน้า หลังคามุงด้วยตบจากซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่น และผลิตกันเองภายในครอบครัว และแยกตบจากขายเป็นอาชีพอีกด้วย

(ภาพซ้ายบน) มุมมองด้านหน้าเรือนริมน้ำ

(ภาพซ้ายล่าง) รูปด้านข้างของเรือนที่สัมพันธ์กับบริเวณทำน้ำ

(ภาพขวาล่าง) ผังพื้นของเรือน

ภาพที่ 12: เรือนไม้พื้นถิ่นในอดีตเป็นโรงคั่วปลาขนาดใหญ่
ที่ตั้ง: ชุมชนบางจะเกร็ง 1 เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม

ภาพที่ 13: เรือนไม้พื้นถิ่นที่ปรับจากเรือนแพค้าขายในอดีต
ที่ตั้ง: ชุมชนวัดพวงมาลัย เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม

ภาพที่ 14: เรือนไม้พื้นถิ่นคล้ายเรือนขนมปังขิงแต่ไม่มี
การประดับตกแต่งด้วยลายไม้ฉลุ
ที่ตั้ง: ริมคลองแควอ้อม

ภาพที่ 15: เรือนไม้พื้นถิ่น 2 ชั้น
ที่ตั้ง: ริมคลองแควอ้อม

ภาพที่ 16: เรือนแถวไม้พื้นถิ่นริมน้ำตรงวัดใหญ่ในอดีตเป็นตลาดค้าขายที่ใหญ่ที่สุดในเมืองแม่กลอง แต่ปัจจุบัน
ซบเซาลงแล้ว ที่ตั้ง: ชุมชนวัดใหญ่ ริมแม่น้ำแม่กลอง เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม

ภาพที่ 17: เรือนแถวไม้พื้นถิ่นตลาดปากคลองวัดประดู่ซึ่งเคยเป็นชุมชนการค้าที่สำคัญ เนื่องจากคลองแควอ้อม
เป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อไปยังราชบุรี แต่เมื่อการสัญจรทางน้ำลดบทบาท ทำให้ชุมชนตลาดปากคลองวัดประดู่ซบเซา

ภาพที่ 18: ตัวอย่างเรือนแถวไม้เจ้าของเดียว/ผู้อยู่อาศัยครัวเรือนเดียว แต่สร้างยาวนานกับแม่น้ำ ทำให้มีรูปลักษณะภายนอกคล้ายกับเรือนแถวไม้ แต่ภายในอาคารจึงไม่ได้แบ่งพื้นที่เป็นห้อง แต่จัดสรรพื้นที่ออกเป็นสวนค้าขาย และส่วนพักอาศัยที่มักจะอยู่ตอนใน เรือนแถวไม้ลักษณะนี้มักพบตั้งกระจายตัวอยู่เป็นระยะทำหน้าที่เป็นร้านขายของชำ-ร้านขายของเบ็ดเตล็ด

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ

จากการสำรวจในหัวข้อภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นที่ริมน้ำทั้งในเขตชุมชนเมือง และชุมชนชนบท พบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมสามารถเก็บรักษาไว้ได้เป็นอย่างดีในชุมชนชนบท เนื่องจากมีความเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่เข้ามาบรรจบกันไม่มากนัก และกำลังตั้งต้นความเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยแวดล้อมนานัปประการ ทั้งที่มีมูลเหตุของความเปลี่ยนแปลงทั้ง “ระดับจุลภาค (ครัวเรือน)” และมูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงใน “ระดับมหรรพภาค” ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมือง และอิทธิพลจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่

อย่างไรก็ตาม กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นต่อพื้นที่แม่กลองก็เกิดขึ้นช้ากว่าแหล่งอื่นๆ ด้วยสาเหตุหลายประการ ซึ่งมีเวลาให้ตั้งคำถาม จุกคิด และทบทวนต่อสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นและจะสร้างความเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่ซึ่งคนในพื้นที่ย่อมได้รับผลกระทบอย่างแน่นอน ดังทัศนะที่กล่าวถึงในหนังสือ “คนแม่กลอง” ที่กล่าวว่า “ขณะนี้เป็นเวลาที่เหมาะสมที่จะพิจารณาเอาไว้ว่า เราจะตามกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ไปเรื่อยๆ โดยไม่เลือกเฟ้น และมองอย่างผิวเผินว่าดีก็ตาม บ้านช่องใหญ่ๆ โรงงานใหญ่ คือเครื่องหมายของความเจริญ โดยไม่มองให้ลึกลงไปอีกหน่อยว่าเราจะเอาน้ำที่ไหนมา ให้โรงงาน จะเอาแรงงานที่ไหนมา ใส่โรงงาน หรือเราอยากให้หมู่บ้านจัดสรรมากๆ เพื่อในอนาคตคนที่ทำงานกรุงเทพฯ มาพักอาศัย คนเหล่านี้ ซึ่งไม่ใช่คนพื้นที่ ขาดความเข้าใจก็อาจประพฤติแบบเดียวกับที่ทำให้กรุงเทพฯ มีปัญหามากมายโดยถมแพแรก ลำราง ลำประโดง เพื่อให้น้ำทะเลที่ขึ้นลงตามมาท่วมบ้านท่วมถนน เพราะแถมลงไป หรือเราจะรู้ศักยภาพขีดจำกัดทางทรัพยากรและปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ทางกายภาพของพื้นที่ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่ไม่มีวิถีชีวิตการ

ท่ามาหากินผูกพันอยู่ ในขณะที่ชาวสวน ประมงลำน้ำ ชาวนากุ้ง ชาวนาเกลือ ผูกพันอยู่กับผืนดิน ผืนน้ำอย่างลึกซึ้ง ด้วยอาชีพและวัฒนธรรม และรับรู้ความเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพที่ต้องแลกด้วยชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาคุ้นเคยชำนาญ”²²

การศึกษาเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่พยายามถอดรหัสย้อนกลับไปให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาด้านการอยู่อาศัย และการดำเนินชีวิตที่สะท้อนออกมาในรูปของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ความเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค (ครัวเรือน) ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ เรือนพักอาศัยริมน้ำที่เกิดขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลายตามแต่ความต้องการของผู้อยู่อาศัย เรือนบางหลังก็ยังคงไว้ซึ่งวิธีการอยู่อาศัยร่วมกับสภาพแวดล้อมแบบเดิม เช่น การปลูกสร้างเรือนยกพื้นถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนแปลงวัสดุ และเทคนิคการก่อสร้างด้วยระบบคอนกรีต อย่างไรก็ดี ก็มีการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบใหม่ที่ปลูกสร้างเรือนติดพื้นดิน แต่ทำการถมดินให้สูงขึ้นกว่าระดับน้ำ แล้วก็สร้างเขื่อนคอนกรีตเพื่อป้องกันการกัดเซาะจากแม่น้ำ

จากการศึกษายังพบว่ามีความนิยมในการปลูกสร้างเรือนใหม่ แต่ยืมเอารูปทรงภายนอกของ “เรือนพื้นถิ่นทรงไทย” มาปลูกสร้างเป็น “เปลือก (Shell)” อยู่ภายนอก ทำให้มีลักษณะที่มองแต่เพียงภายนอกแล้วเห็นเป็นรูปแบบของเรือนทรงไทย แต่ทว่า การใช้สอยพื้นที่ กระบวนการตัดสินใจในการก่อตัวของสถาปัตยกรรมกลับไม่ได้สอดคล้องกับรูปแบบทางกายภาพที่เกิดขึ้น อีกทั้งการสร้างเรือนทรงไทยต้องใช้ทุนทรัพย์สูง เพราะส่วนหนึ่งต้องลงทุนในการทำโครงสร้างใหม่ และการใช้ไม้จำนวนมากทำให้ราคาก่อสร้างสูง ทำให้การเกิดขึ้นของบ้านแบบเรือนทรงไทยในสถานการณ์ปัจจุบันนั้นเป็นสัญลักษณ์ของความร่ำรวย²³ ซึ่งจากการสำรวจพบทัศนคติต่อความนิยมของเจ้าของเรือนในเรื่องที่มาของรูปแบบเรือนทรงไทยมี 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่หนึ่งเจ้าของเรือนเป็นชาวสมุทรสงครามที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นข้าราชการจึงรับเอาแนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมมาจากการบริบทแวดล้อม รวมทั้งเคยอยู่อาศัยในบ้านเรือนไทย หรือมีมรดกตกทอดเป็นเรือนไทยมาจึงนำมาปรับปรุงเป็นเรือนใหม่ กลุ่มที่สอง คือเจ้าของเรือนมาจากภายนอกชุมชน หรืออาจมีความเกี่ยวโยงเป็นเครือญาติกับคนในพื้นที่ จึงมีโอกาซื้อหาที่ดินริมแม่น้ำ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็น “บ้านหลังที่สอง” เพื่อใช้เป็น “บ้านตากอากาศ” สำหรับการพักผ่อนในวันหยุด และต้อนรับแขก โดยสาเหตุที่เลือกปลูกสร้างบ้านเป็นแบบเรือนไทยเนื่องมาจากความตื่นตาตื่นใจ (Exotic) ในรูปแบบและการจะได้อยู่ในเรือนไทย แต่ก็เป็นที่มาจากการพักผ่อนเพียงชั่วครั้งชั่วคราว เรือนกลุ่มนี้จึงเป็นเรือนที่มักจะมีการมาพักอาศัยเฉพาะช่วงวันหยุด และจะมีเฉพาะคนเฝ้าบ้านอาศัยอยู่เท่านั้น

นอกจากปัจจัยข้างต้นที่ส่งผลกระทบต่ออยู่อาศัย และความเปลี่ยนแปลงของเรือนโดยตรงแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการที่ส่งผลต่อเรือนเก่า คือ การย้ายถิ่นฐานของคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ก็จากการส่งลูกหลานไปเรียนในระบบการศึกษาที่สูงขึ้น และมีความเฉพาะทาง ดังนั้นเมื่อจบการศึกษา แหล่งงานที่รองรับก็อยู่ไกลจากเรือนพ่อแม่ที่พักอาศัยอยู่จึงต้องย้ายถิ่นฐาน

ออกไปข้างนอก ความผูกพันกับเรือนเดิมก็น้อยลง ดังนั้นในการศึกษาจึงพบเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดูแลรักษาเรือนอีกด้วย จากการศึกษาจึงพบว่าเรือนจำนวนไม่น้อยถูกทิ้งร้างไป

สำหรับบ้านเรือนสมัยใหม่ที่ตั้งอยู่ริมน้ำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากปัจจัยแวดล้อมต่างๆ บางอย่างเกิดขึ้นจากปัจจัยเดียวกับบริบทในอดีต แต่บางอย่างก็เกิดจากปัจจัยแวดล้อมในปัจจุบัน ดังนั้นในการพิจารณาถึงคุณค่าจึงเป็นสิ่งที่ต้องพิสูจน์ต่อไปในอนาคต

ภาพที่ 19: เรือนสมัยใหม่ที่มีการสร้างยกพื้นสูงเพื่อให้พ้นระดับน้ำขึ้นสูงสุด และมีเขื่อนคอนกรีตไว้กันคลื่น

ภาพที่ 20: เรือนสมัยใหม่ที่มีการสร้างยกพื้นสูงเพื่อให้พ้นระดับน้ำขึ้นสูงสุด และมีเขื่อนคอนกรีตไว้กันคลื่น

ภาพที่ 21: เรือนสมัยใหม่ที่ถมดินจนสูงและสร้างบ้านติดพื้นดิน

ภาพที่ 22: เรือนสมัยใหม่ที่ถมดินจนสูงและสร้างบ้านติดพื้นดิน

ภาพที่ 23: เรือนทรงไทยสมัยใหม่แบบก้านไต้ถุน

ภาพที่ 24: เรือนทรงไทยสมัยใหม่แบบไต้ถุนโค้ง

สำหรับมูลเหตุ “ระดับมหรรพภาค” ที่ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำนั้นเกิดกับเมืองแม่กลอง และเมืองอื่นๆ อีกนับไม่ถ้วน อันเป็นผลกระทบเนื่องมาจากการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) ประเภทต่างๆ ที่ไม่ได้วิเคราะห์ถึงผลดี-ผลเสียที่จะตามมาอย่างถ่องแท้ จนจะนำไปสู่การแสวงหาวิธีการแก้ปัญหา หรือแนวทางการก่อสร้างที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่ วิธีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค-สาธารณูปการในพื้นที่จึงใช้วิธีการก่อสร้างแบบเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ที่มีสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศคนละแบบกัน ซึ่งเมื่อเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อม ผู้ที่ได้รับผลกระทบเป็นลำดับแรกๆ คือ ประชาชนที่อยู่อาศัย และทำมาหากินสัมพันธ์แนบแน่นกับสภาพแวดล้อม ทั้งชาวประมง และเกษตรกร ซึ่งถือว่าเป็นประชากรกลุ่มหลักของทุกๆ พื้นที่

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาระดับมหรรพภาคนั้นทำให้ผู้คนในระดับจุลภาค (ครัวเรือน) ต้องแบกรับผลกระทบที่เกิดขึ้นมาโดยตลอด หลังจากมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นแต่การพัฒนาทางกายภาพ เพื่อให้ภาพรวมของประเทศชาติมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมสุดโต่ง หากแต่ในความเป็นจริงชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่นกลับมีวิถีชีวิตที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในสมดุลของระบบนิเวศ และระบบที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้คนกับธรรมชาติของสังคมเกษตรกรรมได้รับผลกระทบทางลบจากการพัฒนาที่ปราศจากความเข้าใจในมิติแห่งความยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของพื้นที่กรณีศึกษา คือ การสร้างเขื่อนบนต้นแม่น้ำแม่กลอง คือ เขื่อนศรีนครินทร์ ในปี พ.ศ. 2516 และเขื่อนวชิราลงกรณ ในปี พ.ศ. 2522 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อป้อนเข้าสู่กระบวนการผลิตอุตสาหกรรม และชุมชนเมือง ตามมาด้วยเขื่อนขนาดเล็กอีก 2 แห่ง คือ เขื่อนแม่กลอง และเขื่อนท่าทุ่งนา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าให้ตัดขาดมิติ และความเข้าใจว่าแม่น้ำมีความสำคัญอย่างไรกับวิถีชีวิตของผู้คนตลอดทั้งสายน้ำ การตัดขาดวงจรชีวิตของแม่น้ำด้วยการสร้างเขื่อนจึงส่งผลกระทบอย่างรุนแรงและไม่มีความจำเป็นต่อผู้ที่อยู่ปลายน้ำ โดยเฉพาะเหตุการณ์เปิดเขื่อนเพื่อกักเก็บน้ำในช่วงต้นของการเปิดทำการ ทำให้เกิดภาวะน้ำทะเลหนุนสูงเนื่องจากน้ำท่าหรือน้ำจืดไม่ไหลลงมา ทำให้ไม่ผลลัมตายจนบางครั้งรอบครัวต้องเลิกการทำสวน อีกทั้งการสร้างเขื่อนยังเป็นการลดความแรงของกระแสน้ำที่จะไปปะทะกับน้ำทะเล และการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลนซึ่งเป็นแนวกันคลื่นลมตามธรรมชาติ ทำให้คลื่นจากทะเลทวีความรุนแรงขึ้น จนเกิดการกัดเซาะชายฝั่งเป็นระยะทางประมาณ 6.5 กิโลเมตร ซึ่งคิดเป็น 32.5 เปอร์เซ็นต์ ของชายฝั่งเมืองแม่กลอง²⁴

นอกจากนี้ การพัฒนาของเมืองตามแนวทางที่ปฏิบัติกันมาในพื้นที่อื่นๆ ที่มีระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน หากได้มีการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม ทำให้มีการสร้างถนนทับลงบนเส้นทางสัญจรทางน้ำ และการจัดการน้ำ ด้วยความไม่เข้าใจในบริบทแวดล้อมและระบบนิเวศที่มีลักษณะเฉพาะตัวและเปราะบาง ถนนจึงกลายเป็นอุปสรรคขวางทางน้ำซึ่งเดิมเคย

ไหลผ่านระบบเครือข่ายร่องน้ำในสวนอย่างอิสระ เมื่อน้ำไม่สามารถแผ่ไปได้จึงเอ่อล้นท่วมฟากหนึ่งของถนน ในขณะที่อีกฟากหนึ่งได้รับน้ำไม่พอต่อการเลี้ยงพืชในสวน²⁵

นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบและปัญหาของระดับน้ำที่ท่วมสูงขึ้น ยาวนานกว่าเดิม และมีความไม่แน่นอนเกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ที่แผ่ น้ำเดิมถูกตัดขาดลงไปจากการตัดถนน ขวางลำน้ำ และมีพื้นที่จำนวนไม่น้อยที่ถมดินสูงขึ้นจึงทำให้ไม่สามารถเคลื่อนมวลน้ำออกได้เช่นอดีต ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อการอยู่อาศัยริมน้ำ จากการศึกษา พบว่า ในการจะซ่อมแซมหรือปรับปรุงเรือนที่อยู่ริมน้ำ ต้องอาศัยช่วงเวลาที่น้ำมีระดับไม่สูงมากเพื่อความสะดวกในการทำงานของช่าง แต่ปัจจุบันระดับน้ำสูงขึ้นกว่าในอดีต และไม่สามารถคาดคะเนได้แตกต่างจากในอดีตที่เป็นไปตามกลไกของธรรมชาติซึ่งมีความสม่ำเสมอ จึงสามารถพยากรณ์ ชี้แนะไปสู่การวางแผน และเตรียมการปรับปรุงซ่อมแซมบ้านเรือนของตนได้²⁶

จากปัญหาของมวลน้ำที่ไม่สามารถกระจายเข้าไปยังพื้นที่แผ่ น้ำได้เช่นในอดีตส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเค็มหนุนสูงขึ้นไปตามลำแม่น้ำแม่กลองซึ่งส่งผลกระทบทางลบต่อสวนผลไม้ตอนใน อีกทั้งยังทำให้บ้านเรือนประสบปัญหาการเกิดเพรียงขึ้นเกาะตามเสาอาคารที่แช่อยู่ในน้ำทำให้เกิดการเสื่อมสภาพของเสาโครงสร้างของอาคารเป็นไปอย่างรวดเร็ว²⁷

นอกจากนี้ ปัจจุบันยังมีผลกระทบจากการสร้างโครงสร้างขนาดใหญ่ เช่น สะพานข้ามแม่น้ำแม่กลองที่วางตอม่อกลางลำแม่น้ำหลายชุดทำให้ลดขนาดพื้นที่หน้าตัดของท้องแม่น้ำ ซึ่งเป็นผลให้กระแสน้ำเปลี่ยนทิศทาง และมีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งผลกระทบต่อบ้านเรือนที่ตั้งริมแม่น้ำโดยความแรงของกระแสน้ำจะปะทะกับโครงสร้างฐานรากของเรือน และกัดเซาะหน้าดินให้มีการยึดเกาะกับฐานรากน้อยลงมีผลทำให้เรือนค่อยๆ หดตัวลง นอกจากนี้ ยังส่งผลต่อการเดินเรือในลำแม่น้ำให้มีความลำบากมากยิ่งขึ้น²⁸

ภาพที่ 24: การก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำขนาดใหญ่

นอกจากนี้ ปัญหาการกีดเซายังมีมากขึ้นเนื่องจากการสัญจรทางน้ำที่ถี่ขึ้น และเรือที่ใช้มีขนาดใหญ่ขึ้น เนื่องจากในปัจจุบัน จังหวัดสมุทรสงครามกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ ซึ่งสามารถเดินทางมาเที่ยวในช่วงระยะเวลาสั้นๆ และสามารถมาได้บ่อยครั้ง โดยเฉพาะช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ จากการเป็นเมืองที่มีจุดขายอยู่ที่การท่องเที่ยวทางน้ำ ดังนั้นจึงใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการรับ-ส่งนักท่องเที่ยว นอกจากจะส่งเสียงดังรบกวนแล้ว คลื่นที่เกิดขึ้นจากการแล่นของเรือที่ซัดเข้าหาฝั่งก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อเรือน และพื้นที่ริมน้ำเป็นอย่างมาก ซึ่งทำให้ผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยอยู่ริมน้ำ หรือเป็นเจ้าของที่ดินริมน้ำ ต้องดิ้นรนดูแลเรือนและพื้นที่ของตนด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งหากคนที่มีการลงทุนมากจะแก้ปัญหาโดยการทำเขื่อนหินทิ้ง²⁹ หรือคอนกรีต อย่างไรก็ตามการแก้ปัญหาดังกล่าวนั้นเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และไม่เป็นการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้าง ซึ่งการแก้ปัญหาดังกล่าวอาจจะทำให้เรือน และพื้นที่ที่ดำเนินการหลีกเลี่ยงจากถูกกีดเซาได้ หากแต่อาจผูกปมปัญหาใหม่ที่ใหญ่ และซับซ้อนขึ้นกว่าเดิม เพราะต้นเหตุของการเกิดปัญหาไม่ได้ถูกแก้ไข

ภาพที่ 25: เรือยนต์หางยาวรับ-ส่งนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 26: จำนวนเรือยนต์ที่มากขึ้นตามปริมาณนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 27: รถรับส่งนักท่องเที่ยวในวันหยุดราชการ

ภาพที่ 28: ตลาดริมน้ำอัมพวาจุดขายทางการท่องเที่ยว และเป็นจุดต้นทางของเส้นทางการท่องเที่ยวทางน้ำ

ภาพที่ 29: การสร้างเขื่อนหินทิ้งที่ผู้รับเหมาจะขนส่งหินมาทางเรือจากราบุรี

ภาพที่ 30: การต่อสู้การกัดเซาะของกระแสน้ำด้วยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านที่ดั่งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ

ภาพที่ 31: กำลังดอกเส้าเข็มเพื่อสร้างเขื่อนคอนกรีต

ภาพที่ 32: เขื่อนคอนกรีตที่สร้างเสร็จแล้ว

นอกจากนี้ ปัจจัยแวดล้อมจากการท่องเที่ยวที่เข้มข้นในพื้นที่ได้ผลักดันให้เกิด การสร้าง ลิงปลูกสร้างริมน้ำเพื่อเป็นรีสอร์ทหรือบ้านพักเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น จากการศึกษ พบว่า การบริหารจัดการพื้นที่ของรีสอร์ทซึ่งผลต่อภูมิทัศน์ริมน้ำมี 2 แนวทาง คือ กลุ่มแรกจะตัดต้นไม้ ที่อยู่ริมน้ำออกจนด้านหน้าโล่งเพื่อให้ได้มุมมองและทัศนียภาพของแม่น้ำมากที่สุด ซึ่งพบว่าเป็น วิธีคิดของกลุ่มรีสอร์ทที่สร้างขึ้นในช่วงต้นๆ ของการเกิดความนิยมท่องเที่ยว และมักพบกับรีสอร์ท ที่มักหยิบยืมรูปแบบของเรือนพื้นถิ่นทรงไทยมาใช้ สำหรับกลุ่มที่สอง เป็นรีสอร์ทที่เก็บรักษา ต้นไม้ริมชายน้ำเอาไว้โดยเฉพาต้นลำพูซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของหิ่งห้อย ด้วยเป็นจุดขายทางการ ท่องเที่ยวของจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก และรีสอร์ทกลุ่มนี้เป็น รีสอร์ทที่มีการปลูกสร้างในชั้นหลัง และมักใช้รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นประเภทต่างๆ ประยุกต์ สู่การออกแบบ

นอกจากนี้ จากกระแสการ “ท่องเที่ยวย่านเก่า (Historic Area Tourism)” ที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในพื้นที่ต่างๆ อาทิ ตลาดสามชุก ตลาดเชิงคาน และตลาดน้ำอัมพวา ผลักดัน ให้มีการนำอาคารเก่ามาปรับปรุงใหม่เป็นรีสอร์ท หรือโฮมสเตย์ หรือมีการสร้างอาคารใหม่แต่

เลียนแบบสถาปัตยกรรมแบบเก่า หรือประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมทรงคุณค่าในพื้นที่มาสู่การออกแบบ เพื่อสอดคล้องกับการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เรียกว่า “การถวิลหาอดีต (nostalgia)” ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการท่องเที่ยวที่กำลังเป็นกระแสนิยมในปัจจุบัน โดยการปลูกสร้างอาคารในลักษณะนี้ นอกจากจะต้องออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมแล้ว ยังต้องคำนึงถึงพื้นที่ใช้สอยที่รองรับความสะดวกสบายแก่ผู้พัก สิ่งหนึ่งที่สำคัญสำหรับรีสอร์ตริมน้ำ คือ การสร้างบรรยากาศในการพักอาศัยที่น่าอยู่ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ริมน้ำที่ถูกจัดแต่งขึ้นอย่างสวยงาม

ภาพที่ 33: รีสอร์ทรูปแบบของเรือนทรงไทย

ภาพที่ 34: รีสอร์ทรูปแบบของเรือนทรงไทย

ภาพที่ 35: รีสอร์ทที่ประยุกต์รูปแบบจากเรือนพื้นถิ่น

ภาพที่ 36: รีสอร์ทที่ประยุกต์รูปแบบมาจากเรือนพื้นถิ่น
ประเภทเรือนแถวค้าขาย

อย่างไรก็ตาม ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ตกแต่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นเพียงสุนทรีย์ทางกายภาพเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นคนนอกเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาถึงคุณค่าแล้วย่อมแตกต่างจากการก่อตัวของ “ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม” ซึ่งเกิดขึ้นมาจากบริบทแวดล้อมอันสะท้อนให้เห็นวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนริมน้ำ สามารถบอกเล่าเรื่องราวในอดีตโดยการแปลความหมายผ่านทางสถาปัตยกรรม ดังนั้น “ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม” จึงมีคุณค่าในฐานะ “มรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ” ที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม

สรุป

จากการศึกษาเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ” ในพื้นที่ศึกษาที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นสองบริบท คือ “พื้นที่ชุมชนบริบทเมือง” และ “พื้นที่ชุมชนในบริบทชนบท” พบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำในบริบทชนบทสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้เป็นอย่างดี และมีความรู้จำนวนมากมาเผยแผ่ฝังอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตที่รอคอยการศึกษาเชิงลึกในเรื่องต่างๆ ต่อไป สำหรับในการศึกษานี้ได้จำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำที่น่าสนใจออกเป็น 3 กลุ่ม คือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสวนริมน้ำ” “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดริมน้ำ” และ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่อยู่อาศัยริมน้ำ” อย่างไรก็ตาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนริมน้ำกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจาก “ผลกระทบที่มีมูลเหตุมาจากปัจจัยจุลภาค” ที่เป็นปัจจัยในครัวเรือน และ “ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัจจัยมหัพภาค” ที่เกิดจากการพัฒนาพื้นที่โดยปราศจากความเข้าใจในความเปราะบาง ความซับซ้อน และความหลากหลาย แต่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าวกลับเป็นเพียงประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ยังชีพด้วยการอิงอาศัยสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศเป็นหลัก

ผู้ศึกษาจึงหวังว่าการศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เป็นหัวข้อที่เป็นวิทยานิพนธ์โดยตรงของผู้ศึกษา แต่ทว่าเป็นข้อมูลที่ประมวลขึ้นจากการศึกษาภาคสนามในพื้นที่ในโครงการวิจัยต่างๆ จะมีประโยชน์ในการทำให้เกิดการบริหารจัดการพื้นที่อย่างเป็นองค์รวมโดยให้คุณค่าของความซับซ้อน หลากหลาย และการโยกย้ายของระบบนิเวศ และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนลุ่มน้ำแม่กลองต่อไป

ขอขอบคุณ

- วุฒิสมาชิก สุรจิต ชีรเวทย์ สมาชิกวุฒิสภา จังหวัดสมุทรสงคราม
- คุณโยษิต เจริญวรรณ ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กุณฑลทิพย์ พานิชภักดิ์ ภาควิชาเคหการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เจ้าของเรือนกรณีศึกษา และผู้ให้ข้อมูลต่างๆ ท่าน
- อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- คุณวิกรม เสือดี เจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) จังหวัดสมุทรสงคราม
- นักศึกษาหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มหาวิทยาลัยศิลปากร
 - คุณเก็กก้อง เสือดี, คุณณัฏชา สกลงาม, คุณรัฐวิทย์ ศุภจตุรัส, คุณยศพร ปุระวัฒนา คุณวิสา เสกธีระ,
 - คุณปัทม วงศ์ประดิษฐ์, คุณธนพร วัฒนสุข, คุณภักวีย์ วงศ์สุวรรณ, คุณนิรมล มโนธรรม
- นักศึกษาหลักสูตรปริญญาบัณฑิตสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศรีปทุม
 - คุณฐานันดร ดวงจันทร์

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เป็นข้อสังเกตเพิ่มเติมจากการลงภาคสนามชุมชนริมแม่น้ำแม่กลองจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งเป็นพื้นที่ (1) การศึกษาในวิทยานิพนธ์หัวข้อ “การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีคิดของชุมชนในการปรับตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกรณีศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม” บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. และ (2) โครงการวิจัย “แผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม” ดำเนินการโดย ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ และ กีก้อง เสือดี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สนับสนุนโดย เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม สำนักบริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และการเคหะแห่งชาติ. (3) โครงการวิจัย “การจัดการองค์ความรู้การใช้สวก่อสร้างพื้นถิ่น และเทคโนโลยีการก่อสร้าง ในพื้นที่ภาคกลาง 9 จังหวัด” โดย อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สนับสนุนโดย การเคหะแห่งชาติ พ.ศ. 2553-2554.

² เกรียงไกร เกิดศิริ และ กีก้อง เสือดี. แผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2554. หน้า 39.

³ Oliver Paul. *Primitive Dwelling and Vernacular Architecture*. Shelter and Society London. Barrie & Jenkins LTD, 1976. p. 12. ให้คำอธิบาย “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)” ว่า “รูปแบบของอาคารที่ชาวบ้านสร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่น โดยเน้นเฉพาะอาคารประเภทพักอาศัย คือ บ้านเรือน ซึ่งรูปแบบย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และสภาพดินฟ้าอากาศของแต่ละพื้นที่”

⁴ คำว่า “บ้าน” แต่เดิมใช้เรียกการตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็น “กลุ่มบ้าน” หรือ “หมู่บ้าน” และเรียก “ตัวอาคารที่พักอาศัย” นั้นว่า “เรือน” ในปัจจุบันไม่นิยมใช้เรียกแล้ว.

⁵ เกรียงไกร เกิดศิริ. ชุมชนกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ฤๅษคเนย์. 2551.

⁶ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม

ชาวสวน จังหวัดสมุทรสงครามตอนบน (ตำบลท่าคา อำเภอบางแพ และตำบลดอนมะโนรา อำเภอบางคนที)”. วารสารหน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. ฉ. 7 (กันยายน 2553-สิงหาคม 2554) หน้า 224.

⁷ เกรียงไกร เกิดศิริ และ กีก้อง เสือดี. แผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2554. หน้า 16.

⁸ สุรจิต ชีรเวทย์. คนแม่กลอง. กรุงเทพฯ: บริษัท ส.เอเซียเพรส (1989) จำกัด. 2547. หน้า 76.

⁹ วินัย พงศ์ศรีเพียร. พระรณามีสถานพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ฤๅษคเนย์. 2552. หน้า 90.

¹⁰ สัมภาษณ์ คุณเพลินพิศ นาคสินธุ์ บ้านเลขที่ 1298 ต.แม่กลอง อ.เมืองฯ จ.สมุทรสงคราม, คุณอรพิน ศิริพานิชย์ บ้านเลขที่ 1041/29 ต.แม่กลอง อ.เมืองฯ จ.สมุทรสงคราม, คุณสำรวม เล็กสกุล บ้านเลขที่ 272 ต.แม่กลอง อ.เมืองฯ จ.สมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 10-14 มีนาคม พ.ศ. 2554.

¹¹ สัมภาษณ์ คุณสำรวม เล็กสกุล บ้านเลขที่ 272 ต.แม่กลอง อ.เมืองฯ จ.สมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2554.

¹² พืชดังกล่าวไม่สามารถต้านทานคลื่นน้ำที่เกิดจากเรือที่ซัดกระแทกเข้าตลิ่ง เนื่องจากมีความถี่ของการเกิดคลื่นสูงกว่าปกติ ทิศทางของคลื่นไม่สม่ำเสมอ อีกทั้งคลื่นที่เกิดขึ้นจากเรือซัดเข้าตลิ่งแบบตั้งฉาก จึงไม่เปิดโอกาสให้มีการสะสมของดินตะกอน ทำให้พื้นที่ชายตลิ่งมีการกัดเซาะและพังทลายสูงมาก.

¹³ รองศาสตราจารย์ ศรัศกดิ์ วลีโกดม ให้ข้อสังเกตว่ารูปแบบการจัดการพื้นที่เพาะปลูก และการจัดการน้ำในลักษณะของการขุดยกเป็นร่องสวน และลำประโดงนั้นมีความคล้ายคลึงกับวิถีของชาวสวนของผู้คนในมณฑลกวางตุ้ง และกวางสี ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของจีน อ้างจาก สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. อ้างแล้ว. หน้า 229.

¹⁴ การแบ่งพื้นที่สวนออกเป็นแต่ละเจ้าของจะแบ่งพื้นที่ด้วยลำประโดง หรือร่องสวน โดยแต่ละฝ่ายจะสละที่ดิน

คนละครึ่งหนึ่งของร่องสวนที่ขุดขึ้น ทำให้ลำประโดงกลายเป็นเส้นทางสัญจรสาธารณะขึ้นมาโดยปริยาย.

¹⁵ สุรจิต ชีรเวทย์. อ้างแล้ว. หน้า 45.

¹⁶ เพ็ญอ้าง. หน้า 161.

¹⁷ อาจารย์ ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ. ตั้งข้อสันนิษฐานไว้เมื่อร่วมลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2554.

¹⁸ เกรียงไกร เกิดศิริ และกีก้อง เสือดี. อ้างแล้ว. หน้า 42-45.

¹⁹ เรือนพื้นถิ่นทรงไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม ส่วนมากจะปูไม้กระดานขวางห้องต่างไปจากเรือนไทยตามชนบทที่ปูไม้กระดานตามยาวของห้อง ซึ่งส่งผลต่อระบบโครงสร้างรองรับพื้นที่แตกต่างกันออกไป สันนิษฐานว่าเกิดจากความจำกัดในทรัพยากร และวิถีคิดแบบพื้นถิ่นที่เน้นความเรียบง่ายใช้ทรัพยากรน้อย แต่มีประโยชน์ใช้สอยสูงสุด หาได้มีอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรมากมายเช่นเรือนชนชั้นสูง หรือเรือนคหบดี.

²⁰ “หลังคาแบบจั่วล้ม” เป็นคำเรียกชื่อหลังคาแบบ “Hipped Roof” ของชุมชนในท้องถิ่นทั้งภาคกลาง ซึ่งวงวิชาการสถาปัตยกรรมเรียกบุตรวงหลังคดังกล่าวว่า “หลังคาปั้นหย่า” แต่จากการลงภาคสนามศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคกลาง พบว่า ชุมชนท้องถิ่นใช้คำว่า “หลังคาปั้นหย่า” ในการเรียกหลังคาทรงจั่วบ้านของเรือนไทย ในขณะที่เรียกจั่วที่มีรูปทรงกรวดสูงว่า “จั่วหน้าพรหม” หรือ “จั่วทรงไทย” และเรียกรูปทรงหลังคาแบบ “Hipped Roof” ว่า “หลังคาจั่วล้ม” นับเป็นความย้อนแย้งในการรับรู้ที่ตรงกันข้ามกันของความรู้ของท้องถิ่น กับความรู้ในระบบการศึกษาทางสถาปัตยกรรม ในที่นี้ผู้เขียนจึงใช้คำว่า “จั่วล้ม” ตามการรับรู้ของท้องถิ่นภาคกลาง.

²¹ ร้านขายของเบ็ดเตล็ด หรือร้านขายของชำที่อยู่ริมน้ำชาวสมุทรสงครามจะเรียกว่า “แพ” สะท้อนว่าในอดีตเรือนแถวค้าขายปลูกสร้างเป็นเรือนแพ และเคลื่อนย้ายไปตามแหล่งอุปสงค์ต่อสินค้า จนลงหลักปักฐานในพื้นที่ที่เหมาะสม ประกอบกับมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงจึงปลูกเป็นเรือนถาวรในลักษณะเรือนยกพื้นเพื่อ

ทำการค้า โดยปลูกสร้างเรือนคร่อมลงตรงชายตลิ่งกับแม่น้ำ และยกพื้นไม่สูงนักเพื่อให้เรือพายมาเทียบซื้อข้าวของได้โดยสะดวก ทำให้ชื่อเรียกว่า “แพ” ยังคงตกค้างเป็นคำเรียกชื่อร้านค้าขายของริมน้ำในจังหวัดสมุทรสงครามจนกระทั่งปัจจุบัน.

²² สุรจิต ชีรเวทย์. อ้างแล้ว. หน้า 149-150.

²³ ทศนะของคนในท้องถิ่นกล่าวว่า การสร้างบ้านทรงไทยในปัจจุบันหมายถึง มีฐานะดี เพราะค่าก่อสร้างสูงอีกทั้งคนดังกล่าวเป็นโลกทัศน์ของคนในท้องถิ่นหลายจังหวัดในภาคกลาง อาทิเช่น เพชรบุรี สุพรรณบุรี อยุธยา เป็นต้น และจากการสำรวจมีบ้านจำนวนมากที่สร้างเป็นเรือนทรงไทยแล้ว แต่ปลูกบ้านสำหรับอยู่อาศัยจริงอยู่ใกล้ๆเป็นบ้านที่มีลักษณะร่วมสมัย

²⁴ เกรียงไกร เกิดศิริ และกีก้อง เสือดี. อ้างแล้ว. หน้า 36.

²⁵ ข้อสังเกตของกีก้อง เสือดี, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553.

²⁶ จากการสัมภาษณ์ คุณวันเพ็ญ นุชอนงค์ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 3 บ้านปรามไทย์ อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2554

²⁷ จากการสัมภาษณ์ คุณสมจิตร แสงหล่อ บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านบางกุ้ง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2552.

²⁸ จากการสัมภาษณ์ คุณสมจิตต์ อนุภิตศิริรัตน์ 61 ต.แม่กลอง อ.เมืองฯ จ.สมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2554.

²⁹ การสร้างเขื่อนหินทิ้งจะติดต่อซื้อหินที่ระเบิดจากภูเขาจากผู้ขายส่งในจังหวัดราชบุรี และนำใส่เรือล่องลงมาทิ้งเป็นเขื่อน รวมทั้งมีการใช้คอนกรีตเป็นตัวเชื่อมประสานซึ่งงบประมาณในการสร้างเขื่อนหินทิ้งมีมูลค่าประมาณ 100,000 – 250,000 บาท ซึ่งเป็นราคารวมค่าวัสดุก่อสร้าง ค่าขนส่ง และค่าแรงในการก่อสร้าง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ คุณสมจิตร แสงหล่อ บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 บ้านบางกุ้ง อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2552.

บรรณานุกรม

เกรียงไกร เกิดศิริ. **ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม.**

กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2551.

เกรียงไกร เกิดศิริ และกีก้อง เสือดี. **แผนที่ที่อยู่อาศัยทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมชุมชน.** กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2553.

เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. **โครงการวิจัยการจัดการองค์ความรู้ด้านวัสดุก่อสร้างพื้นถิ่นและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ในพื้นที่ภาคกลาง.** กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2553.

ชรินทร์พรรณ เมืองนก และคนอื่นๆ. **เรือแล่นทะเลลม.** นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. **พรรณนาภูมิสถาพรนครศรี**

อยุธยา. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2553.

วิวัฒน์ เตมียพันธ์ และคณะ. **สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น.** คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าวิทยาเขตเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.

วีระ อินพันทัง. **“ความหลากหลายของเรือนไทยเพชรบุรี”** บทความใน หน้าจั่ว, หน้า 1-13. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ฉบับที่ 24 ปีการศึกษา 2552.

สุรจิต ชีรเวทย์. **คนแม่กลอง.** กรุงเทพฯ: บริษัท ส. เอเซียเพรส (1989) จำกัด, 2547.

The Changes of Cultural Landscapes of Waterfront Communities along the Mae Klong Rive, Samutsongkhram Province

Researcher: Isarachai Buranaut

Advisor: Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D.

Co-Advisor: Emeritus Professor Onsiri Panin

Master Degree Student in Vernacular Architecture Program, Silpakorn University

Abstract

The study of *"The cultural landscape of waterfront communities"*, which is divided into two studies areas contexts ; the first one is urban community context and the second is rural community context.

This finding reveal that the cultural landscape in the context of rural community is able to excellent maintain their cultural identities. There are also many knowledge hidden in their ways of life and waiting for deeply advance explore in next time. For this study is classified the interesting cultural landscape of waterfront community into 3 categories: 1) The Cultural landscape of waterfront agricultural 2) The Cultural landscape of waterfront temple 3) The Cultural landscape of waterfront residential

Nevertheless, the cultural landscape of waterfront community is going to adapt and adjust due to the effect caused of *"micro factor"* that originated by the household's factor and the effect caused of *"macro factor"* originated by the development without any comprehension in fragility, complexity and diversity . However, the victims of this effect caused from the development are people who live in this area and mainly subsistence related with environments and ecology.

Keywords: Cultural Landscape / Waterfront Communities / Vernacular Architecture / Changes / Mea Klong River / Samutsongkham

